

Hvad sagde Cato mon i virkeligheden?

af Adam Bülow-Jacobsen & Marianne Pade

Ja det ved jo ethvert barn. Han sagde jo: *Praeterea censeo Carthaginem esse delendam*.

Thure Hastrup, der holdt kursus i latinsk retorik på KU engang i 60'erne, var dog sikker på at Cato med sin sans for alliteration måtte have sagt: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*.

Men hvor står det egentlig? Et opslag i The Oxford Dictionary of Quotations, giver *Delenda est Carthago* og angiver Plutarch, *Life of Cato*, som kilde uden dog at komme nærmere ind på, hvor hos Plutarch det forekommer. Cato talte vel latin i senatet, og Plutarch skriver jo på græsk, men ved en eftersøgning finder man følgende hos Plutarch.¹

Πρὸς τούτοις φασὶ τὸν Κάτωνα καὶ σὺκα τῶν Λιβυκῶν ἐπίτηδες ἐκβαλεῖν ἐν τῇ βουλῇ, τὴν τήβεννον ἀναβαλόμενον, εἶτα θαυμασάντων τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, εἶπεν ὡς ἡ ταῦτα φέρουσα χώρα τριῶν ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχει τῆς Ῥώμης. ἐκεῖνο δ' ἤδη καὶ βιαιότερον, τὸ περὶ παντὸς οὐδὲν δῆποτε πράγματος γνώμην ἀποφαινόμενον προσεπιφωνεῖν οὕτως· 'δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι'.

“Man fortæller desuden også at Cato i senatet med forsæt fremviste libyske figurer, som han havde i sin toga, og når de andre så beundrede, hvor store og flotte de var, så sagde, at det land hvor de voksede lå tre dages sejlads fra Rom. Endnu mere hårdtslående var det, at når han gav sin mening tilkende om ligegyldigt hvilken sag man diskuterede, så tilføjede han, ‘og jeg mener desuden ikke at Carthago bør være der.’”²

Hvis man slår citatet op i Den Store Danske Encyklopædi³ får man at vide at det latinske er en tilbageoversættelse fra Plutarch, men kan det nu passe? De to versioner er jo egentlig ret forskellige, og specielt gerundiven *delendam* er iøjnefaldende. Den ville man næppe have fundet på, hvis man sad med den græske version og skulle over-

1. *Cato Maior*, 27

2. Overs. AB-J.

3. https://denstoredanske.lex.dk/praeterea_censeo_Karthaginem_esse_delendam, af Chr. Gorm Tortzen..

sætte den til latin. Men først og fremmest står den hos Plinius d. Ældre (23-79 e.Kr.), der jo er en generation ældre end Plutarch (ca. 45-120 e.Kr.).

Plinius fortæller om figener (*N.H.* 15,74) og kommer så med historien om Catos optræden i senatet med de libyske figener:

namque perniciosa odium Carthaginis flagrans nepotumque securitatis anxius, cum clamaret omni senatu Carthaginem delendam, adtulit quodam die in curiam praecocem ex ea provincia ficum ostendensque patribus: "Interrogo vos," inquit, "quando hanc pomum demptam putetis ex arbore." cum inter omnes recentem esse constaret: "Atqui tertium," inquit, "ante diem scitote decerptam Carthagine. tam prope a moeris habemus hostem!"

“For han var optændt af et brændende had til Carthago og bekymret for sin eftertids sikkerhed, og i ethvert senatsmøde krævede han at Carthago skulle ødelægges. En dag kom han i senatet med en moden figen fra Carthago og viste senatorerne den og sagde: ‘Jeg spørger jer, hvornår tror I at denne figen blev plukket af træet?’ Da alle var enige om at det var for nylig, sagde han: ‘I skal vide, at den blev plukket i forgårs i Carthago. Så tæt på bymurerne har vi fjenden.”

Hvis vi søger lidt ældre kilder, er der Livius (64 eller 59 f.Kr. - 17 e.Kr.), som skriver (30.36.10)

"In consilio, quamquam iusta ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem ...", "skønt retfærdig vrede tilskyndede alle i krigsrådet til at ødelægge Carthago ..." men her er vi ved afslutningen af den anden puniske krig i 202 f.Kr. og feltherren er Scipio, og Carthago blev som bekendt ikke ødelagt ved den lejlighed. Deværre er Livius' beskrivelse af den tredje puniske krig og Carthagos endelige ødelæggelse ikke bevaret, men mon ikke der også der blev anvendt en gerundiv? Der er ikke noget at finde i de korte beskrivelser af de manglende bøger (periochae), men Annus Florus (2. årh. e.Kr.) skriver (*Epit.* 1.31.13) *"Cato inexpiabili odio delendam esse Carthaginem, et cum de alio consuleretur, pronuntiabat ..."* og mon ikke han citerer Livius?

Den ældste overleverede latinske kilde er Cicero, *Cato de senectute* 18, men der står der en helt anden formulering. Hos Cicero siger Cato ... [*Carthago*], *de qua vereri non ante desinam quam illam excisam esse cognovero.* "... som jeg ikke vil holde op at frygte for, før jeg hører at den er udslettet.”

Latinske, historiske kilder fra før Livius er der ingen af. Polyb må have fortalt om Catos mani med at ville have Carthago ødelagt, men hans beskrivelse af den tredje puniske krig er ikke bevaret, så vi kender ikke ordlyden. Der er grund til at tro, at den græske formulering ‘Καρχηδόνα μὴ εἶναι’ kan stamme fra Polyb eller måske fra Poseidonios, men det må forblive en formodning.

Diodorus Siculus fra 1. århundrede f.Kr. skriver (bog 34/35. 33)⁴ μετὰ γὰρ τὸν Ἀννιβιακὸν πόλεμον Μάρκος μὲν Κάτων ὁ ἐπικληθεὶς Δημοσθένης εἰώθει λέγειν παρ’ ἑκάστου ἐν τῇ συγκλήτῳ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἰδίας γνώμης Καρχηδόνα μὴ εἶναι. καὶ τοῦτο ἐποίει πολλάκις οὐχ ὑποκειμένης περὶ τούτου βουλήσ, ἀλλ’ ἐτέρων τινῶν ἀεὶ ζήτουμένων.

“Efter krigen med Hannibal plejede Marcus Cato, som de kaldte Demosthenes, ved hver afstemning i senatet at give som sin mening, at Carthago ikke skulle eksistere. Og dette gjorde han ofte, selvom der ikke var rådslagning om dette, men andre spørgsmål var til diskussion.”

Appianus, (ca. 95 – ca. 165 e.Kr.) har givet også læst både Polybios og Poseidonios, og skriver (*Punica* 69)⁵: Κάτωνα δ’ ἐξ ἐκείνου φασὶν ἐν τῇ βουλῇ συνεχεῖ γνώμη λέγειν, Καρχηδόνα μὴ εἶναι, ... “Man siger, at Cato derefter⁶ altid i senatet udtrykte den mening, at Carthago ikke burde eksistere.”

Men selvfølgelig var der andre måder at udtrykke den samme betydning på græsk. Lukian, (ca. 125 – ca. 180 e.Kr.) *Dialogi mortuorum* 25.7 lader Scipio præsentere sig for Minos med ordene Ἰταλιώτης Σκιπίων ὁ καθελὼν Καρχηδόνα καὶ κρατήσας Λιβύων μεγάλαις μάχαις.

Strabon (64-63 f.Kr. – 24 e.Kr.) skriver ... Σκιπίωνι τῷ τὴν Καρχηδόνα εἰλοντι. Appian, fx. *Punica* sect. 322 og 465, bruger, som flere andre også, αἰρέω eller καθαιρέω. Hos Appian (fx. *Punica* sect. 349) finder vi også κατασκάπτω ‘jævne med jorden’ (fx. *Pun.* sect. 648, i *Syriaca* sect. 146 står der ἐλών τε καὶ κατασκάψας). Men disse eksempler handler netop ikke om hvad Cato sagde, men om hvad Scipio gjorde.

Konstaninos Porphyrogenetes (905 – 959) citerer passagen to gange, *De legationibus* 547,12 og *De virtutibus et vitiis* I. 311,12

4. Citeret ordret efter Poseidonios og også brugt ordret af Appian.

5. Appian citerer ordret Poseidonios (ca. 135 – ca. 51 f.Kr.) frg. 178, 21.

6. Derefter, d.v.s. efter at Cato havde været i Carthago.

Men hvad sagde Cato så egentlig? Da alle vel kan være enige om, at han talte latin, kan vi afskrive den græske version med $\mu\eta\ \epsilon\acute{\iota}\nu\alpha\iota$, selvom den jo i grunden er bedre at attestere end den latinske. Den græske må stamme fra Polyb eller Poseidonios. Desværre er passagen tabt hos begge forfattere, og det er svært at vide, hos hvem af dem den stod. For vi ved jo ikke præcis hvornår Polyb's historie sluttede og Poseidonios' begyndte. Den latinske version med *delendam* må vel have stået hos Livius, hvor passagen heller ikke er overleveret, og det tidligste vidnesbyrd på latin er Plinius' historie om figenen. Lucius Ampelius (2-3 årh. e.Kr.) skriver i sin *Liber memorialis* (19.11) at Scipio argumenterede mod ødelæggelsen af Carthago "*censuit in senatu tamen Carthaginem non esse delendam;*" Han må vel også have haft adgang til hvad Cato sagde, men det nævner han ikke.

Vores sikreste kilde, bortset fra Plinius, er desværre Kr. Mikkelsens (1845 – 1924) *Latinsk læsebog* s. 37 "*Cum ipse Carthagini fuisset suisque oculis opulentiam urbis vidisset, semper in senatu dicebat, et cum de alia re agebatur: 'Praeterea censeo, Carthaginem esse delendam.'*"

Da denne artikel stort set havde fundet sin endelige form, opdagede vi, at der selvfølgelig var andre der havde stillet sig det samme spørgsmål og besvaret det. Silvia Thürlemann, 'Ceterum censeo Carthaginem esse delendam', *Gymnasium* 81, 1974, s. 465 ff. gennemgår naturligvis de samme kilder som vi, og dertil også en del oversættelser fra senere tider, men interesserer sig mindre for den græske version og forskellen på $\mu\eta\ \epsilon\acute{\iota}\nu\alpha\iota$ og '*esse delendam*'. Hun konkluderer, at den velkendte sætning '*Ceterum censeo osv*' er et produkt af det 19. århundredes latinundervisning og mest i tysktalende lande. Mikkelsen stod ikke alene.